

22 жовтня виповнилося 75 років Борисові Олійнику – відомому українському поетові, кіносценаристу, голові правління Українського фонду культури, голові Комітету з Національної премії України імені Тараса Шевченка, академіку НАН України, лауреатові Державної премії України ім. Т. Г. Шевченка (1983). Борис Олійник – автор численних збірок поезій, публіцистичних книжок і нарисів, почесний доктор Київського національного університету імені Тараса Шевченка (із 2009), Герой України (з 2005).

Григорій Ключек

ТРИ ПОЕЗІЇ БОРИСА ОЛІЙНИКА (ДЕЩО ПРО МАГІЮ ОЛІЙНИКОВОГО СЛОВА)

Ювілейне есе

Є чимало способів сказати слово про ювіляра. Спосіб, яким я зараз хочу відзначити 75-річчя Бориса Олійника – одного зі своїх улюблених ще із 70–80-х років поетів, можливо, видасться дещо незвичним: просто зверну увагу читачів на три його твори. Спочатку перечитаймо кожен із запропонованих поезій, відновимо їх у пам'яті, а потім дозволю собі зробити до них короткий ненав'язливий коментар.

Далекого вже 1989 року у видавництві “Радянський письменник” з'явилася моя книжка “Поетика Бориса Олійника”. Створено її не з нагоди півстолітнього ювілею популярного тоді поета, а із зовсім іншими намірами. Писати монографічне дослідження про поетику “нашого Ілліча” (так тоді говорили в колах літераторів про секретаря парткому Спілки письменників України) я вирішив із вельми меркантильною метою, а саме: готуючись тоді до захисту докторської дисертації, потребував “полігону” для апробації методологічних принципів системного аналізу індивідуальної поетики, котрі обов'язково належало перевірити на практиці. Для того, щоб показати функціонування поетичного твору як системно-цілісного “організму”, кожна частина котрого “працює” на “кінцевий результат”, тобто на вираження складного художнього значення (“художньої ідеї”), поезія Б. Олійника, як мені тоді здавалося, підходила найкраще. Щоби вирішити поставлене завдання, необхідно було звернутися до маловживаного й мало розробленого в нашому літературознавстві “жанру” аналізу поетики окремого твору. Гадаю, що й досі одним із серйозних недоліків нашої науки про літературу залишається ігнорування цього жанру. Воліємо писати залізобетонною “дисертаційною” мовою про якісь важливі наукові проблеми, не відчуваючи, що цей жаргон сковує і пригноблює думку, не дає їй змоги розкритися на всю повноту й хоч якось зачепитися в літературознавчій

свідомості, – не кажу вже про свідомість суспільну, до якої вона просто не здатна проникнути через свою кволість і невиразність.

Приміром, про Т. Шевченка вже все *нібито* сказано. Здається, що кожна нова праця, у загальних рисах досліджуючи ту чи ту проблему, лише варіює сказане в усіх попередніх студіях, додаючи при цьому – таке, дякувати Богові, буває! – якусь дешицу нового. Проте цей митець може розкритися і глибше й розмаїтіше через “монографічний” аналіз окремих поезій. Такий розгляд доволі складний. Одна з необхідних умов його ефективності, окрім контексту, компаративістських та інших моментів, – розгляд поетики на сучасному методологічному рівні. Без цього до суті твору – а вона в художності! – дійти просто неможливо...

Книжка “Поетика Бориса Олійника” складалася з низки “монографічних” досліджень поетики окремих творів. Усі пропоновані в цьому есе поезії Бориса Олійника дуже детально – слово за словом, рядок за рядком – аналізуються у згаданій монографії. Зараз, перечитуючи ті дослідження, відчуваю, що далеко не все вдалося в тих творах розкрити. Цьому заважав (мені так здається) проклятий “внутрішній” цензор (80-ті роки!), та й досвіду, вочевидь, не завжди вистачало.

Отже, поезія перша – “Та було у матері чотири сини...”.

Та було у матері чотири сини.
(Люлі-люлі. Гойда-хить).
Колисала їх, поки мала силу.
Виросли – пустила у світ.

Як прощались – присягали, звісно,
Ми ж тобі і те і се:
І любов довічну, і вірну пісню
У своєму серці принесем.

Та й пішли собі на чотири боки:
Хто пляями, хто шосе.
Снопувались дні, скиртувались роки,
Забувалось те і се.

В того жінка вийшла якась невинна,
В того клопоту як гусей.
Третій побивавсь: “Діла державні”.
А четвертий – те і се.

Мати працювала в городній бригаді
І любила борщ пісний.
Перед сном, бувало, вмикала радіо,
Як передавали пісні.

А роки летіли, мов сиві коні...
Вже й недобачати стала.
Над очима клала дашком долоні –
Ждала-виглядала.

На двадцяте літо сини згадали,
Вдалили у поли скрушно.

Зрештою, на карті... село відшукали –
Рушили.

За поріг ступили:
“Здрастуй, ньенько,
Вибачай, що трохи запізно.
Так зате ж тобі ми, хоч і далеченько,
А таки ж принесли пісню”.

“То сідайте, діти. Дарма що тісно,
Дяка, що згадали мене.
А найбільша дяка вам за пісню!
То, синочки, хто ж почне?”

Перший зашарівся, наче ружа,
Другий прикусив губу.
Третій наполохано: “А чи зручно?”
А четвертий каже: “Забув”.

І чогось так боязко озираються,
Мовби хтось у шию жене.
Почекала мати
та й знов питається:
“Ну, так хто ж, синочки, почне?”

Мовчать...
То послала їм долівку ряднами,
А собі у голови – кужіль.
Перед сном ввімкнула звично радіо:
Хай уже співають чужі.

Викладаючи теорію літератури на 5-му курсі філологічного факультету, використовую цю поезію під час лекції, щоби досягти таких результатів: 1) пояснити термін “підтекст” і показати його функцію як потужного джерела художності; 2) виявити здатність майбутніх учителів-словесників розгадувати складні підтекстові смисли та вміння сформулювати їх; 3) виявити рівень національної свідомості студентів-випускників, пам’ятаючи водночас, що саме він для вчителя рідної мови та літератури становить важливу ознаку фахового професіоналізму.

Перед тим як прочитати вірш перед аудиторією, прошу студентів після прослуховування сформулювати сенс твору, його основну ідею, або, простіше, пояснити, “що хотів сказати поет?”. І щоразу обговорення притчі перетворюється на складний процес відкриття Б. Олійника як митця, наділеного здатністю за зовнішньою, нібито “простакуватою” формою (насправді ж ця простота позірна, бо ґрунтується на високій поетичній майстерності), вибудовувати складні художні значення, момент розгадки яких, а точніше, щасливий момент їх осягнення, викликає глибоку повагу до автора, котрий у параболічній формі висловив одну з найболючіших національних проблем, а саме: показав механізм малоросійщення мільйонів людей, які відірвались од свого коріння й тепер живуть поза власною культурою – слухають “чужі пісні”. Щоби переконатися в цьому, увімкніть телевізор і пройдіться телеканалами...

Другу поезію, “Парубоцька балада”, теж аналізуємо зі студентами, аби пояснити підтекст як важливе джерело художньої енергії.

Я летів красивим чортом
На коні, як ворон, чорнім –
Біла піна падала, мов сніг, –
Ех,
до тієї Чураївни,
Що клялась від третіх півнів
Рушники послать мені до ніг,
Та
до тієї... до такої,
Що як поведе рукою –
Солов’ї вмирають навесні!

Я летів...
А на Купала
Дві зорі підбито впали,
Заридав у глухомані сич...
Гей, скоріше, коню-друже,
Щось мені на серці тужно,
Щось не договорює ця ніч.
Та
ще ж, як на чиюсь намову,
Загубилася підкова...
Щось недобре затаїла ніч.

Я влетів з розгону в ранок
Під високий білий ґанок,
Де колись уста її пізнав...
Тільки ж чом це так вогнисто
Сіють музику трісти?

Чуєш, коню, що б воно за знак?

Розчахнулись нагло двері –
Став біліший від паперу:
Вийшла Чураївна... у фаті.
Тонко скрикнула, мов чайка.
Випала у свахи чарка.
Три музики зблідли, як святі.

Вмерзнув повід у долоню.
Так оце виходить, коню.
Ми з тобою гнали крізь віки,
Щоб Зеленої неділі
Встигнуть... на чуже весілля?
Де ж твої, Марусю, рушники?!

Щось лепече про розлуку,
Простягає білу руку, –
Повертаймо, коню... в три хрести!
Та
скоріш від цього саду,
Де зустрів я ніжну зраду.
Та не слухай тоскного: “Прости!”

Люто вилетів на греблю,
Вдарив тугою об землю –
Обірвались струни у музик.
Закричали треті півні,
Впала з горя Чураївна

Головою в проданий рушник.
Ще не раз ти, Чураївно,
Скрикнеш чайкою осінньо,
Коли я попід твоїм вікном
На коні, як ворон, чорнім
Пролечу красивим чортом,
Хрещений весільним рушником.

Ех,
до тієї... до такої,
Що як поведе рукою –
Скрипка заголосить під смичком
Та
до тієї, до другої,
До тії... та не такої.

Під чиїм же, коню, ми вікном?!

Якщо імпліцитне значення поезії “Та було у матері чотири сини” розкодовується відносно легко (тут усе залежить від рівня літературної освіти студентів та наявності в їхньому досвіді “кодів”, які б допомогли розгадати антимальоросійську спрямованість твору), то “Парубоцька балада” демонструє підтекст із невловним сенсом, який фактично неможливо більш-менш точно сформулювати, тому кожний читач розкодовує твір по-своєму. Для мене, наприклад, “Парубоцька балада” перегукується з підтекстом вірша В. Симоненка “Там, у степу, схрестилися дороги...”, де автор звертається до України, до свого народу: “Але скажи: чи ти зі мною поруч / Пройдеш безтрепетно по схрещених мечах?”.

Поезія приваблює магією підтексту, до того ж вона напрочуд красиво “зроблена”. Чарує тонкий, ледь відчутний, глибоко національний за своєю природою гумор.

До третьої поезії “Похорон вчителя” вдаюся з метою пояснити студентам природу складного й по-різному інтерпретованого поняття “катарсис”.

Учитаймося в цей текст і відчуймо, перейнявшись болями людей, які прощаються зі своїм Учителем, ось те прикінцеве *просвітлене* очищення. І водночас наблизимося до відповіді на питання про сенс життя...

Пам'яті Олексія Антоновича Вовнянка

Як несли його тихо в нове житло
По бруку, по бруку, по бруку, –
Був місяць май. Сонце пекло.
...Мерзли руки.

Сизий пил опадав на хрести перехресть.
Зітхали старі: відмучивсь.
Шепотіли тополі. Фальшивив оркестр:
Грали учні.

А коли проминали школу і сад,
Молода... молоденька антонівка
Підійшла до труни, сахнулась назад:
– Олексію Антоновичу?!

Та чи він не почув, чи удав, що спить,
Бо несли його високо-високо,
Тільки пальці, здалось, ворухнулись на мить,
Наче листя, на жовтні висохле.

Обіч шляху тулилися скромно авто.
Шоферюги, на слово колючі,

Сигарети ховали в рукав. Бо то
Були його учні.

Затихали у хатах дрімучі сварки,
Видихалися чвари ядучі.
І стояли сумирно дебелі дядьки –
Його перші учні.

А один, що сивухою очі залив
І таке – не при дітях – варнякав,
Як побачив його, ураз прохмелів
І по-людськи заплакав.

А один генерал, увесь в орденах,
Що звитягою смерть перевершив,
Прочитав телеграму. Збілів, як стіна.
Вперше...

Я додому прийшов. Похилився, як верба.
Триста лих мені дивиться в вічі.
То за віщо ж до всього ще й ця журба?
Ах, за віщо, за віщо, за віщо?!

Як могли ви, учителю, вмерти, коли
Мені й так до нестями прикро?
Я ж вам вірив, як Богу. Мені ви були
За отця, і Духа, і... приклад.

Та коли б хоч вітрища ламали куці
Чи осіння осмута висла,
Та коли б хоч лили трафаретні дощі, –

А то ж май зацвіта, як пісня!

Він сказав:
– Не вдавайся до самобиття.
Не спіши головою з кручі.
Я тому саме в травні лишаю життя,
Щоб його цінували учні.

І наостанок скажу про ще одну рису всіх трьох щойно наведених поезій. Читаючи їх уголос студентам, буквально фізично відчуваєш, із якою величезною увагою вони сприймають Олійникове слово. Гадаю, у того слова якась особлива магія...

Отримано 01.11. 2010 р.

м. Кіровоград

Ігор Ткаченко

УДК 070(477)“19”

УКРАЇНЬСКА ПРЕСА Й УКРАЇНСЬКИЙ ЧИТАЧ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ (1905–1914)

У статті досліджено специфіку видання української періодичної преси на українських землях у складі Російської імперії в 1905–1914 рр., визначено особливості видавничого процесу в українських часописах, їхні базові характеристики, кількісний та якісний склад корпусу читачів українських видань.

Ключові слова: періодична преса, українські часописи, Наддніпрянська Україна, видавничий процес, передплатник, читач.

Ihor Tkachenko. Ukrainian press and Ukrainian readers from Dnieper Ukraine

The paper deals with the specifics of editing and publication of Ukrainian periodicals in Ukrainian provinces of Russian Empire during 1905–14. The author singles out the publishing practices of Ukrainian editorial boards as well as circulation figures and the range of readership.

Key words: periodicals, Ukrainian editions, Dnieper Ukraine, editorial process, subscriber, reader.

Відомості про те, хто були читачі перших українських часописів, що виникли після революції 1905 р., так чи інакше (а в більшості випадків зазвичай опосередковано) зустрічаються в багатьох дослідженнях істориків української преси поч. ХХ ст. Оскільки це були здебільшого узагальнюючі праці з історії преси та журналістики, український читач як такий не був предметом спеціального вивчення дослідників О.Дея [11], С.Єфремова [7], А.Животка [8], М.Жовтобрюха [9], В.Ігнатієнка [10], О.Сарнацького [13] та багатьох інших. Відомості про тих, для кого, власне, й існували українські часописи “Діло”, “Засів”, “ЛНВ”, “Рада”, “Рідний край”, “Село”, “Слово”, “Українська Хата” та багато інших, розпорошені у пристойній кількості досліджень з історії української преси, публіцистики та суспільно-політичних рухів в Україні поч. ХХ ст. Зважаючи на велике значення преси у справі пробудження національної свідомості українського народу, вважаємо за необхідне зупинитись на цьому докладніше.